

Södertörns högskola | Institutionen för historia och samtidsstudier.
Kandidatuppsats 15hp | Idéhistoria | Vårterminen 2013

Må sanningen segra även om livet går under – En studie om att minnas glömma och förlåta offentliga orätter.

Av: Kristina Falk
Handledare: Magnus Rodell
Examinator: Lena Lennerhed

Abstract

En svensk delegation om fyra personer från Vänskapsföreningen Sverige- Kambuchea, var inbjudna av Pol Pot att besöka Kambodja under hösten 1978. Efter hemkomsten till Sverige vittnade samtliga av delegationens medlemmar om en lyckad revolution och förnekade att det skulle pågå ett folkmord i landet. Genom utställningen *Middag med Pol Pot* år 2009 på Forum för levande historia, blev den svenska delegationens resa till Kambodja åter igen ett hett ämne för debatt i media. Denna studie ämnar visa hur två av dessa personer valde att hantera problematiken kring att tidigare aktivt ha försvarat ett land och dess ledare, Pol Pot, som under sitt styre var ansvarig för att upp till två miljoner människor dog.

Jag har med denna studie sökt visa hur personer genom att aktivt sprida åsikter i olika media med syfte att påverka den allmänna uppfattningen av ett fenomen, med stor sannolikhet leder till att personen blir en del av den offentliga debatten. Vidare har min ambition varit att påvisa att det med offentligheten följer ett ansvar och att ansvaret för det tidigare handlandet inte bara kan försvinna eftersom att de offentliga budskapen förblir offentliga.

Titeln till denna uppsats ”Må sanningen segra även om livet går under” är hämtad från Alf W. Johanssons svenska översättning av Nietzsches, *Om historiens nytta och skada* (1998).

Innehållsförteckning

1. Introduktion	4
1.1.1 Syfte.....	6
1.1.2 Frågeställningar.....	6
1.2 Tidigare forskning och litteratur	6
1.3 Teori	9
1.3.1 Historiemedvetande.....	9
1.3.2 Att förstå och förlåta.....	9
1.3.3 Att minnas och glömma.....	13
1.4 Metod	16
1.4.1 Källbeskrivning.....	16
1.4.2 Kvalitativ innehållsanalys.....	16
1.5 Disposition	17
5. Bakgrund	17
5.1 Kort historik kring Kambodja under 1970-talet.....	17
5.2 Forum för levande historia.....	18
5.3 Historieuppropet.....	20
5.4 Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchear resa.....	21
5.5 Andra svenskar.....	22
6. Undersökning av utställningens material	23
6.1 Middag med Pol Pot före och efter revidering.....	23
6.2 Resultat av utställningarna.....	31
7. Debatter i tryckt media kring Forum för levande historia	32
7.1 Ur debatten kring Historieuppropet.....	32
7.2 Ur debatten kring utställningen Middag med Pol Pot.....	33
8. Uppsatsens resultat	34
9. Slutdiskussion	36
Källförteckning	36
Bilaga	38
Händelser och årtal.....	38

1. Introduktion

Redan innan utställningen hade haft vernissage var debatten igång i den svenska pressen. Propagandaspridning och opinionsbildning löd rubrikerna kring utställningen *Middag med Pol Pot*, som visades på Forum för levande historia i Stockholm från september 2009 till mars 2010 och därefter på Östergötlands länsmuseum i Linköping under två olika perioder från september 2010 till januari 2011. Utställningen var en del av Forum för levande historias arbete att uppmärksamma brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer och handlade om selektivt seende och ideologiska skygglappar. Med olika mediala medel skildrades bland annat en svensk delegation om fyra personer från Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea och deras resa till Kambodja/Kampuchea¹ under cirka två veckor 1978. Denna resa pågick under ett av vår tids värsta folkmord, men den svenska delegationen meddelade efter återkomsten till Sverige att de endast ska ha bevittnat en lyckad revolution och ingenting annat:

När vi nu återvänder hem kan vi säga att vi med egna ögon kan konstatera att mängder av saker som skrivs om Kampuchea är ren lögn och fantasi.²

Gunnar Bergström som var en av de fyra deltagarna i den svenska delegationen, åkte tillbaka till Kambodja år 2008 för att ställa ut bilder från Kambodjaresan 1978, men med nya bildtexter som skulle spegla Gunnar Bergströms tankar om samma resa 30 år senare. Resans syfte var att ”be folket i Kambodja om ursäkt” samt att försöka förklara hur det kunde bli så fel:

Efter att ha besökt, och skamligt nog, försvarat de röda khmererna 1978, hoppade jag av detta försvar i början av 1979 och skrev en artikel som sade att vi haft fel. Men det stannade vid detta. Många år senare fick jag frågan: “Hur kunde du tro på Pol Pot?”. Jag blev ställd och insåg allvaret - det var inte bara som att spela på fel häst. Vi hade stött en massmördare. Det som gjorde att jag kunde “hamna” så fel var maoistiska glasögon, önsketänkande, själv censur och en förmåga att göra iskalla kalkyler om för och nackdelar där människan försvann.³

¹ Kambodjas officiella namn var Kampuchea under åren 1975-1989: <http://www.ne.se/kampuchea> (2013-04-08).

² Gunnar Bergström, ”Reserapport”, *Kampuchea*, 1978:3-4, s11.

³ <http://www.kambodja.name/index.html> (2013-01-30).

Under resan till Kambodja 2008, spelades en dokumentärfilm in på uppdrag av Dramatiska Institutet, *I dreamed about Pol Pot*, vilken även skulle visas på utställningen *Middag med Pol Pot*. Åtminstone innan denna utställning reviderades. I samband med utställningen blev Forum för levande historia hösten 2009 JO-anmälda. De som anmälde var en av den svenska delegationens resenärer, Hedvig Ekerwald, samt författaren Stefan Lindgren. Anmälan riktades till myndigheten som bland annat kritiserades för att utställningen varit ägnad att utsätta anmälaren för andras missaktning genom att använda personen som ett avskräckande exempel. Allvarlig kritik riktades även mot myndigheten i sig. ”Inom myndigheten saknas insikt om de rättsliga begränsningar som gäller för en statlig informationsmyndighet”.⁴ Med JO:s kritik som underlag beslutade kulturdepartementet att utställningen skulle stängas.

Forum för levande historias överintendent, Eskil Franck, meddelade genom *Svenska Dagbladet* att de tagit till sig JO:s kritik och att de tänkte revidera utställningen med JO:s kritik som riktgivande underlag, istället för att välja ett smidigare och mindre kostsamt alternativ, vilket enligt Eskil Franck, skulle ha varit att lägga ned utställningen. Frank menade att om de valt att lägga ned utställningen skulle det ha resulterat i att de gått emot ett av utställningens huvudsyften, nämligen att belysa hur ideologiska föreställningar och övertygelser påverkar hur vi uppfattar verkligheten; fenomenet som i utställningen kallas för *selektivt seende*.⁵

Istället för att lägga ned utställningen, valde myndigheten att revidera utställningen med hjälp av juridisk expertis. Medan denna revidering utfördes valde museichef Maria Jensén på Östergötlands Länsmuseum stänga utställningen för allmänheten.⁶ Men vissa redan inbokade skolklasser kom till museet ändå. Lena Lindgren som vid denna tidpunkt var utställningsansvarig på museet berättade vid dessa besök för eleverna om utställningen och med hjälp av Gunnar Bergströms personliga bilder blev det, enligt Lindgren, ändå mycket livliga diskussioner om kritiskt tänkande, Pol Pot, JO-anmälan samt vad olika myndigheter gör. Elever ska även varit upprörda över att de fått ”lära sig så mycket om nazister och förintelsen, men aldrig ens hört talas om det här”.⁷ I medierna däremot, kretsade flertalet diskussioner kring hur det kom sig att Forum för levande historia uppmärksammats med livliga

⁴ På Forum för levande historias hemsida finns en direktlänk att finna till JO:s beslut. <http://www.levandehistoria.se/projekt/middagpolpot> (2012-11-01).

⁵ Franck, Eskil, ”Vi tar till oss JO:s kritik”, *Svenska Dagbladet*, (2010-12-07).

⁶ Swartling, Axel, ”Utställningen stoppades”, *Norrköpings Tidningar*, (2010-11-08).

⁷ Långvik, Sanna, ”Utställningen visas igen”, *Extra Östergötland*, (2011-01-10).

debattartiklar i olika media under utställningen *Middag med Pol Pot*, medan debatten kring projektet med att upplysa om förintelsen knappt märktes i massmedierna. Jag ämnar i denna studie att visa hur Gunnar Bergströms och Hedvig Ekerwalds olika reaktioner och ageranden, som uppstod i samband med utställningen *Middag med Pol Pot*, uppfattades och tolkades i tryckt media. Min avsikt är även att belysa den problematik som uppstår i samband med fenomen som innefattar ett förlåtande eller en slags förståelse för offentliga personers tidigare ställningstaganden.

1.1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att påvisa hur offentligt uttryckta åsikter förblir offentliga, även om personens ställningstagande till dessa åsikter förändras i tid och rum. Jag har även som ambition att belysa hur olika personers tillvägagångssätt att hantera denna problematiska situation bidragit till hur dessa personer bedömts av media, även om båda personer i nutid, det vill säga trettio år senare, med den sanna bilden av Pol Pots Kambodja under 1970-talet och de fruktansvärda övergrepp som dess befolkning utsattes för, ångrar deras tidigare offentliggjorda ställningstaganden där de aktivt stött denna regim.

1.1.2 Frågeställningar

Vad debatterades det om? Gällde debatten främst själva *utställningen* eller gällde debatten *utställaren*? Vad var det som *berörde* respektive *upprörde*? Hur *bedömer* man historiska orätter? Vilka *olika faktorer* är det som bidrar till att vi finner förståelse och/eller förlåtelse för dessa personers tidigare offentliga övertramp, eller för den delen bidrar till att vi inte kan/vill förmå oss att förstå eller förlåta dessa orätter?

1.2 Tidigare forskning och litteratur

Under förarbetet till denna studie fann jag en uppsjö av forskning och litteratur kring hur samtidshistoriska fenomen bland annat bearbetas, tolkas och påverkar människan, av stor variation både på syfte, vinkling och kvalitet. Men då denna studie främst går ut på att undersöka hur två personer, med viss auktoritativ samhällsställning, uppfattade situationen i Kambodja under Pol Pots regim under 1970-talet samt hur samma personer offentligt hanterade dessa ställningstaganden i tryckt media trettio år senare; har jag sökt diskutera problematiken kring samhällets medborgares förmåga att förlåta offentliga personers tidigare åsikter samt ageranden med syfte att försöka påverka offentlighetens uppfattning om ett visst

fenomen. Med tidigare åsikter och ageranden menar jag till exempel offentliggjorda uttalanden som de senare ångrat eller tagit avstånd till på ett eller annat sätt. Som underlag för dessa diskussioner har jag valt litteratur som jag menar tydliggör problematiken kring hur människan hanterar historiska fenomen som kan uppfattas som svåra, det vill säga historiska händelser som de inblandade ångrar, eller inte längre vill kännas vid.

Friedrich Nietzsche *Om historiens nytta och skada* (1897)⁸ är ett klassiskt verk i sammanhang som rör forskning kring hur historiska fenomen påverkar människan. I Paul Ricoeurs *Minne, historia glömska* (2005)⁹ är det främst problematiken med representationen av det förflutna som diskuteras samt svårigheter med att förlåta. Bland svenska forskare som skrivit flertalet böcker om bland annat kommunistiska regimer, folkmord och historiedidaktik har vi historikern Klas-Göran Karlsson, som även varit med och skrivit material för projektet *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, samt historikerna Christian Gerner och Ulf Zander som skrivit flera verk om bland annat kommunistiska brott mot mänskligheten och folkmord. Historikern Martin Alm har publicerat flertalet artiklar i olika antologier som handlat om både kommunistiska regimer och historiedidaktik samt var även huvudförfattare till faktaskriften *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer* (2008) som gavs ut av Forum för levande historia.

Författaren Peter Fröberg Idling har genom sin bok *Pol Pots Leende* (2009)¹⁰ blandat hård fakta med skönlitterära nyanser, då han med gedigna kunskaper om Kambodja blandar intervjuer med medlemmar ur den svenska vänskapsdelegationen och dess resa till Kambodja 1978; med vad som kan uppfattas som ett självbiografiskt material om Pol Pot. Till de internationellt kända verken i studier om Kambodja hör Ben Kiernans *The Pol Pot Regime* (2002)¹¹ samt David Chandlers, *Brother Number One: A Political Biography of Pol Pot* (1999).¹² Om den svenska "68"-rörelsen finns ett enormt utbud av studier med bred variation på inriktning och syfte; bland annat Kjell Östbergs bok *1968- När allting var i rörelse*

⁸ Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada* (1874). Svensk inledning och översättning av Alf W. Johansson (1998) Rabén Prisma, Stockholm.

⁹ Ricoeur, Paul, *Minne, historia, glömska* (2005), översättning av Eva Backelin, Daidalos, Göteborg.

¹⁰ Fröberg Idling, Peter, *Pol Pots leende* (2006) Bokförlaget Atlas, Stockholm.

¹¹ Kiernan, Ben, *The Pol Pot Regime* (2002) Yale University Press, New Haven and London.

¹² Chandler, David, *Brother Number One: A Political Biography of Pol Pot* (1999) Westview Press.

(2002)¹³ samt Kim Salomons bok om den svenska FNL-rörelsen *Rebeller i takt med tiden* (1996).¹⁴

I *Den goda tanken och den onda erfarenheten* (2011) skriver historikern Valter Lundell bland annat om ”Historieuppropet”¹⁵. Journalisten Bosse Lindqvist, som var med och utvecklade text och bild i utställningen *Middag med Pol Pot*, har även gjort flera radiodokumentärer om Pol Pots Kambodja samt ”68-rörelsen” i Sverige. Etnologerna Eva Silvéen och Anders Björklund skriver i boken *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006)¹⁶ om problematiken kring ”svåra” utställningar, det vill säga utställningar som upprör och berör.

I historikern Martin Wiklunds bok *Historia som domstol* (2012)¹⁷ används domstolsanalogin i diskussioner kring bland annat historikerns roll i att bedöma historiska händelser samt kring omständigheternas betydelse för hur vi bedömer och därmed dömer olika historiska fenomen som lett till orätt. Jag har även tidigare skrivit två uppsatser som på ett eller annat sätt rört Kambodja på 1970-talet; en B-uppsats som också var i ämnet idéhistoria: *Kambodja enligt Kampuchea. En analys av tidskriften Kampuchea under åren 1977, 1978 och 1995* (2011)¹⁸ samt en C-uppsats i ämnet journalistik: *Att skriva är också att tala. En kvalitativ innehållsanalys av nyhetsrapporteringen om Kambodja/Kampuchea i Dagens Nyheter och New York Times under perioderna 17-22 april 1975 samt 7-12 januari 1979* (2012).¹⁹

¹³ Östberg, Kjell, *1968- När allting var i rörelse* (2002) Prisma i samarbete med Södertörns högskola, Stockholm.

¹⁴ Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden* (1996) Tiden Athena (Rabén Prisma) Stockholm.

¹⁵ Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten* (2011) Forskarskolan i historia och didaktik, Lunds universitet.

¹⁶ Silvéen, Eva & Björklund, Anders (red.). *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006) Nordiska museets förlag, Stockholm.

¹⁷ Wiklund, Martin, *Historia som domstol- Historisk värdering och retorisk argumentation kring ”68”*(2012) Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

¹⁸ Falk, Kristina, *Kambodja enligt Kampuchea. En analys av tidskriften Kampuchea under åren 1977, 1978 och 1995* (2011) Södertörns högskola.

¹⁹ Falk, Kristina, *Att skriva är också att tala. En kvalitativ innehållsanalys av nyhetsrapporteringen om Kambodja/Kampuchea i Dagens Nyheter och New York Times under perioderna 17-22 april 1975 samt 7-12 januari 1979* (2012) Södertörns högskola.

1.3 Teori

1.3.1 Historiemedvetande

Historikerna Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander diskuterar begreppet historiemedvetande i boken *Historien är nu* (2004). Enligt Karlsson och Zander introducerades begreppet 1979 av den tyske historiedidaktikern Karl-Ernst Jeismann i syfte att redogöra för samspelet som råder mellan tolkningar av det förflutna, förståelsen för vår samtid samt med våra framtidsvisioner.²⁰ Karlsson och Zander menar att det absolut inte enkom är det förflutna som står i centrum samt tillägger att kunskap om enskilda historiska händelser sällan är av större relevans. De menar således att historiedidaktiken, eller historiemedvetandeforskning om man så vill, består av att undersöka hur den förflutna historien på olika sätt påverkat och format samtida människor i dess samtida samhälle.²¹

Historiemedvetande är med andra ord den mentala process genom vilken den samtida människan orienterar sig i tid, i ljuset av historiska erfarenheter och kunskaper, och i förväntning om en specifik framtida utveckling.²²

Vidare menar Karlsson och Zander att historiemedvetenhet är nödvändigt för människans identitetsbildning på så vis att den manar oss att ifrågasätta vilka vi är, vilka de andra är samt vad vi kan lära oss av historien inför framtida situationer. Dessa frågeställningar underlättar för den tankeprocess som binder ihop då, nu och sedan, vilken i sin tur hänger samman med den historiska berättelsen. Den historiska berättelsen, eller narrativa kompetens som vilken enligt vissa forskare kan liknas vid en empatisk förmåga som hjälper oss att förstå och dela historiska människors erfarenheter.

1.3.2 Att förstå och förlåta

I boken *Historia som domstol* (2012) diskuterar historikern Martin Wiklund kring bedömning av påföljder av oförrätter som begåtts i det förgångna, och ställer sig frågan hur motsvarigheten för domslut och påföljd ser ut inom historiskt tänkande?²³ Wiklund jämför juridiska sammanhang med historiska dito:

²⁰ Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* (2004) Studentlitteratur, Lund, s.44.

²¹ Ibid. s.45.

²² Ibid. s.47.

²³ Wiklund, Martin, *Historia som domstol- Historisk värdering och retorisk argumentation kring "68"* (2012) Bokförlaget Nya Doxa, Nora, s.194f.

När ett mord diskuteras i ett juridiskt sammanhang vore det lite förvånande om någon invände 'Det har ju redan hänt! Vad spelar det för roll nu om vad som hände *då*? Glöm det!' Vi skulle också tycka att det var märkligt om någon avfärdade frågan om själva bedömningen av ett brott som irrelevant bara för att det redan inträffat: 'Vad spelar det för roll hur man *bedömer* det där nu? Det som har hänt har hänt!'. Att avfärda dess betydelse vore att vifta bort den orätt som eventuellt begåtts.²⁴

Wiklund menar att om man kan applicera Aristoteles argument som han kallade *praktiska syllogismer* på det exemplariska historietänkandet som gör att vi uppfattar vissa normer och regler som allmänna och där slutsatsen leder till ett handlande, så kan detta hjälpa oss att förhindra nya brott mot mänskligheten. Detta argument kan formuleras:

1) en allmän handlingsregel som premiss:

Om man vill uppnå A i situationer av typen B bör man göra C

2) premiss: A är ett önskvärt mål

3) premiss: den aktuella situationen är en situation av typen B

4) slutsats: man bör göra C i den aktuella situationen

Med detta argument som grund, fortsätter Wiklund, kunde till exempel nazismens framväxt och vad det var som möjliggjorde förintelsen förklaras och förhindras att upprepas.²⁵ Men, för att detta paradigmatiska argument ska kunna appliceras på en historisk händelse bör villkoren och förutsättningarna för det historiska handlandet kunna förklaras av en vid tidpunkten trovärdig allmängiltig handlingsregel.²⁶

Vid flertalet tillfällen understryker Wiklund problematiken kring att hamna i en förenklande förklaring som gör att man målar upp en alltför skarp världsbild av den onda och goda. Sålunda menar Wiklund att bedömningsnormerna av det historiska handlandet som anläggs bör vara sådana att de gör det möjligt att se både positiva och negativa sidor. Detta för att kunna genomföra en rättvis bedömning av det aktuella historiska fenomen som står till förfogande.²⁷ Enligt Wiklund finns det tre principer att utgå ifrån för att kunna kritisera historiska bedömningar för att vara orättvisa:

²⁴ Wiklund, M (2012) s.194f.

²⁵ Ibid. s.200.

²⁶ Wiklund, M (2012) s.201.

²⁷ Wiklund, M (2012) s.250f.

- den allmänna rättvisepincipen är missvisande eller irrelevant för fallet som ska granskas.
- de innehållsliga bedömningsnormer som används är orättvisa.
- appliceringen av normerna av fallet som granskas skapar en orättvis bedömning till exempel på grund av att den inte tagit hänsyn till viktiga omständigheter eller bygger på felaktiga fakta.²⁸

Vidare diskuterar Wiklund kring rättvisa gentemot offer för orätter i det förflutna såsom folk mord och rasistisk diskriminering:

Det kan ske genom ersättning till efterlevande eller genom att vittna om offrens lidande och ge offentligt erkännande åt att det begåtts en orätt. Historikerns plikt och ansvar att synliggöra lidande och orätter bygger inte på att han eller hon själv eller någon annan nutida aktör skulle vara skyldig, utan på plikten att gottgöra offren för orättvisan. Att ta ansvar för det förflutna innebär i det avseendet att göra vad man kan för att gottgöra och återupprätta offren.²⁹

Vidare menar Wiklund att ett annat sätt att skipa rättvisa kan vara i form av att ge offren ett offentligt erkännande åt en orätt som begåtts, liksom ett sätt att vittna om sanningen. Genom att omvärdera ett historiskt fenomen kan omvärderingen utmana både relevansnormer och bedömningsnormer eftersom att detta leder till frågor som: varför detta historiska fenomen inte fått ett erkännande tidigare, var det inte värt att uppmärksammas? Att fenomenet kan uppfattas som att det varit irrelevant kan bero på att det tidigare inte bedömts som ett större brott, eller att gruppen offren tillhör inte räknas som fullvärdiga medlemmar av minnesgemenskapen och deras lidande därför inte är värt att uppmärksammas eller minnas.³⁰

Här ställer Wiklund även frågan: Vems lidande är värt att minnas? Och förklarar vidare att det avgörs med hjälp av vårt sätt att aktualisera värderingsaspekter i form av olika gruppers lidande respektive skam gentemot orätter:

Omfattande övergrepp som för en part är något man helst vill glömma eftersom det ger upphov till skam och skuld känslor, kan för den andra parten vara nödvändiga att påtala för att återupprätta sin värdighet.³¹

²⁸ Ibid. s.249.

²⁹ Ibid. s.251f.

³⁰ Wiklund, M (2012). s. 253.

³¹ Ibid.

En annan författare som diskuterar kring vår uppfattning om andra människors värde är professorn i retorik, Judith Butler. I boken *Krigets ramar. När är livet sörjbart?* (2009), ges vår epistemologiska förmåga, det vill säga kunskapen och grunderna för vårt vetande och hur vi kan veta något som förklaring till hur vi sedan värderar människor.³² Butler menar att människan först med hjälp av normgivande betingelser måste förstå att den andra människan är värd att uppfattas som en levande varelse för att kunna ge den andra människan ett erkännande.³³

En människa av kött och blod, liksom du och jag som anses vara kapabel att ta ansvar för sina handlingar kallas rätt och slätt ”den kapabla människan” i Paul Ricoeurs *Minne, historia, glömska* (2005). För en människa som kan ställas ansvarig för sina egna handlingar, föreligger även därmed, enligt Ricoeur, en medborgerlig redovisningsskyldighet.³⁴ Jag menar att denna redovisningsskyldighet skulle kunna spegla *Forum för levande historias* syfte med utställningen *Middag med Pol Pot* i att visa och citera personer som var med i den svenska delegationens resa till Kambodja 1978.

Vidare diskuterar Ricoeur kring förlåtelsens svåra ekvation och menar att förlåtelse endast är möjlig om det går att ”lösgöra aktören från hans handling.”³⁵ Därmed är fenomenet såsom politiska institutioners brott mot mänskligheten oförlåtliga. Om förmågan att förlåta andra människors överträdelser så menar Ricoeur att vägen dit går via ett begrepp som han kallar *förlåtelsens inkognito* vilket går ut på att aktören till överträdelserna intar ett ”hänsynsfullt förhållningssätt” som uttrycks genom måttfullhet, saktmod och barmhärtighet vilket blir till en slags bön om förlåtelse.³⁶

Detta i sin tur, fortsätter Ricoeur, kan leda till två förhållningssätt där man antingen kan anklaga och avvisa möjligheten av förlåtelse eller så görs ett utbyte mellan bön och erbjudande av berörda parter, vilket tillslut leder till att ”det oförlåtliga börjar smulas sönder”.³⁷ Med dessa diskussioner som bakgrund menar jag att visa hur Gunnar Bergströms och Hedvig Ekerwalds olika förhållningssätt både till utställningen *Middag med Pol Pot* och

³² Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (2005) Studentlitteratur, Lund. s.20.

³³ Butler, Judith, *Krigets ramar. När är livet sörjbart?* (2009), Tankekraft Förlag, Stockholm, s.17.

³⁴ Ricoeur, Paul, *Minne, historia, glömska* (2005), översättning av Eva Backelin, Daidalos, Göteborg. s.560.

³⁵ Ibid. s.559.

³⁶ Ricoeur, P (2005) s.578f.

³⁷ Ibid. s.579.

efterföljande debatter i media som denna orsakade, tidigare påverkade och påverkar än idag hur offentligheten uppfattar dessa personers offentliga orätter.

1.3.3 Att minnas och glömma

Etnologerna Eva Silvén och Anders Björklund skriver i boken *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006) om problematiken kring ”svåra” utställningar, med vilket de menar komplexa ämnen som upprör och/eller berör.³⁸ Silvén och Björklund menar att skillnaden mellan emotion och sensation kan vara hårfin och att vissa museer av den anledningen avstår från att ställa ut ”svåra” ämnen.³⁹ Vidare menar Silvén och Björklund att ”svåra” utställningar kan leda till att konsensus, det vill säga den sociala koden för vad man bör och inte bör tala om, bryts, och att många museer är för ”bekväma” för att arbeta med besvärliga och farliga saker inom sin yrkesroll.⁴⁰ Vidare diskuteras problematiken kring att jämföra ”svåra” ämnen, och menar att det måste kunna gå att diskutera olika ”svåra” ämnen utan att ständigt hamna i jämförelser just för att det omöjligen kan jämföra och gradera människors svårigheter.⁴¹

Silvén och Björklund tar även upp ett begrepp som de kallar ”tystade minnen”, vilket de förklarar är minnen ”man bär med sig genom livet som en svärta, ett mollackord, efterhand införlivat med den egna personligheten.”⁴² Jag menar att dessa ”tystade minnen” även skulle kunna kallas ”skammens minnen”, då minnet av händelsen påminner människan om någonting som skapar känslor av skam. Författarna menar att människans förmåga att glömma kan vara något lika aktivt som att minnas, men att det många gånger handlar om att tysta och tystna, vilket för många kan vara en svårare erfarenhet än att tala, minnas och erkänna.⁴³

Om den irreversibla glömskan, det vill säga preskriberingen, diskuterar Paul Ricoeur i *Minne, historia, glömska* (2005), och menar kritiskt att preskribering endast kan motiveras av nyttan, det vill säga av de som på något sätt gynnas av att brottets eller orättens psykiska och sociala

³⁸ Silvén, Eva & Björklund, Anders (red.). *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006) Nordiska museets förlag, Stockholm, s.8 f.

³⁹ Ibid. s.13.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Silvén, Eva & Björklund, Anders (red.). *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006) Nordiska museets förlag, Stockholm, s.17f.

⁴² Ibid. s.18.

⁴³ Silvén & Björklund (2006) s.18.

spår raderas.⁴⁴ Vidare menar Ricoeur att om preskribering är ett tidsberoende fenomen, det vill säga en effekt av tiden, skulle irreversibilitet mot tidigare orätter endast kunna finna acceptans av samhället genom medborgarnas stilla godtagande och passivitet. Ricoeur menar att detta är en anledning till att det finns lagstiftning som ser till att brott mot mänskligheten aldrig kan preskriberas.⁴⁵ Med andra ord är det alltså medborgarnas debatter och engagemang som försäkrar att historiska orätter inte glöms bort.

Friedrich Nietzsche diskuterar i boken *Om historiens nytta och skada* (1874) om meningen med historien för livet och mänskligheten:

Vi behöver inte historien för livet, för handlingen, inte för att bekvämt vända ryggen till livet, eller som en täckmantel för ett självupptaget liv och den feiga eller dåliga handlingen. Endast om historien tjänar livet vill vi använda den. Ty det finns en värdering och ett sätt att ägna sig åt historia som får livet att vissna och degenerera. Att medvetengöra några av vår tids symptom på detta fenomen kan vara lika nödvändigt som smärtsamt.⁴⁶

Nietzsche menar att det är nödvändigt att även offentliggöra smärtsam historia. Med smärtsam historia menar jag mänskligt agerande som vi i ett efterskede kanske inte uppfattar som en handling människan kan vara stolt över. Men att det är nödvändigt för att mänskligheten ska kunna ta lärdom av historien. Att människan lider av brister och fel, kan väl knappast förvåna någon? Att hävda motsatsen kan, enligt Nietzsche, däremot vara förödande för människan:

Betrakta hjorden som betar framför dig; den hoppar omkring, äter, vilar, smälter födan, hoppar igen från morgon till kväll, från dag till dag, i lust och i olust uppfylld av ögonblicket och därför mär den varken svärmodig eller uttråkad. Det är svårt för människan att åse detta då hon som människa ställer sig högre än djuren, men ändå avundsjukt måste betrakta deras lycka. Hon vill liksom djuret leva utan leda och smärta, men hon kan det inte, eftersom hon inte vill det på samma sätt som djuret. (---) så lever djuret ohistoriskt: ty det går helt upp i nuet utan att lämna efter sig minsta brytning: det kan helt enkelt inte föreställa sig, döljer intet och tycks i varje ögonblick vara helt och hållet som det är; det kan således inte vara annat än ärligt. Människan däremot tvingas ta spjörn mot det förflutnas stora och allt större tyngd; denna trycker ner henne eller böjer henne åt sidan, den besvärar hennes gång som en osynlig

⁴⁴ Ricoeur, P, (2005) s.570ff.

⁴⁵ Ricoeur, P (2012) s.573.

⁴⁶ Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada* (1874). Svensk inledning och översättning av Alf W. Johansson (1998) Rabén Prisma, Stockholm, s.21f.

mörk börda, vilken hon, för att upprätthålla skenet, kan förneka, och vilken hon i umgänget med sina likar alltför gärna förnekar för att vinna deras avund.⁴⁷

Med detta menar Nietzsche att det går att leva ett lyckligt liv nästan utan minne, vilket djuret i ovanstående citat visar, men att det skulle vara omöjligt att leva utan glömska. Nietzsche drar även liknande paralleller till barnet och dess förmåga att leva i nuet. Detta resonemang, menar jag, även grundar sig i en orientalism då liknelsen till djurets och barnets naiva historiska omedvetenhet även skulle kunna appliceras på ”de andra”, det vill säga de som inte har samma värderingar som ”vi” har.⁴⁸ Kanske att de med västerländska värderingar som utgångspunkt även skulle kunna kallas ”de lyckligt ovetande”.

Vidare menar Nietzsche att det finns ett historiskt tillstånd och ett ohistoriskt tillstånd som människan kan välja att leva i. I det historiska glöms intet och det beskrivs som ett liv fullt av tyngd och åltande, medan det ohistoriska tillståndet beskrivs som ett alltför lättsamt liv som förefaller utspelas i ett rosa skimmer av glömska. En balans mellan det historiska och det ohistoriska tillståndet, eller vad jag skulle vilja kalla historisk medvetenhet, är av största nödvändighet för en kultur, ett folks eller en individs ve och väl. Nietzsche menar att människans, folkets eller kulturens överlevnad är beroende av vår förmåga att ”omvandla och införliva förflutet och främmande, läka sår, ersätta förlorat och återskapa brutna former.”⁴⁹

Detta fenomen kallar Nietzsche för *plastisk kraft*⁵⁰, det vill säga vår förmåga att hantera och bearbeta historiska händelser såsom tidigare orätter. Den plastiska kraften ligger även till grund för hur dessa händelser sedan bedöms och avgör om de eventuellt finns möjlighet till förståelse och/eller förlåtelse. Med detta resonemang, liksom i diskussionen kring att kunna förstå och förlåta, menar jag att tydliggöra problematiken kring förlåtelsens svåra ekvation, samt för att påvisa betydelsen av den offentliga personens individuella hantering av tidigare orätter i samband med hur samhället senare ska döma dessa handlanden i offentlighetens egen domstol, det vill säga media.

⁴⁷ Nietzsche, F (1998) s.25-26.

⁴⁸ Said, Edward W. Orientalism (1993) Ordfront, Stockholm. Översättning av Hans O. Sjöström.

⁴⁹ Nietzsche, F (1998) s.29.

⁵⁰ Ibid. s.29.

1.4 Metod

1.4.1 Källbeskrivning

Jag har gjort en jämförande studie i form av kvalitativ innehållsanalys av det utställningsmaterial som fanns representerat på utställningen *Middag med Pol Pot* på Levande historia i Stockholm och på Östergötlands Länsmuseum innan revidering, för att sedan jämföra med den reviderade versionen. Utställningens texter och bilder har jag fått efter förfrågan av Forum för levande historia. Materialet skickades till mig i PDF-format med nummerade sidor, vilket gjorde det naturligt för mig att redovisa undersökningen av utställningsmaterialet med sidhänvisningar. I studien har jag även genomfört en enklare analys av debatten i svensk tryckt media kring två olika händelser som jag anser varit avgörande för just denna utställning. Den första händelsen är öppnandet av utställningen *Middag med Pol Pot* på Forum för levande historia i Stockholm (2009-09-01- 2009-09-30).

Vidare är den andra händelsen då utställningen, som då visades på Östergötlands Länsmuseum, fick stänga i samband med JO- beslutet (2010-11-05 - 2011-01-31). Jag använde mig av sökmotorn Mediearkivet/Retriever Research. Då mitt sökord var Middag med Pol Pot blev antalet träffar ganska så omfattande. Resultatet blev 54 träffar på första händelseperiodens sökning och 131 träffar på den andra sökningen. Avgränsningar gjorde jag genast genom att rensa bort alla tv-tablåer samt notiser som endast meddelade var och när utställningen skulle visas. Nästa avgränsning gjorde jag genom att läsa igenom alla artiklar och behålla de som innehöll någon form av åsikt gällande utställningen i fråga. Resultatet blev 33 artiklar på första sökningen samt 39 träffar på den andra sökningen. Det är således dessa artiklar som ligger till grund för min relativt enkla analys av diskussionerna i tryckt media kring dessa utvalda händelser och perioder.

1.4.2 Kvalitativ innehållsanalys

Valet av metod grundar jag på det material som studeras, vilket i utställningens material består av både text och bild. I de tryckta medierna består analysmaterialet endast av text. Jag har avgränsat analysen kring utställningsmaterialet genom att endast studera original

materialiet och sedan jämföra det med den reviderade versionen. Jag har valt att främst kommentera de ändringar som utfördes. En annan avgränsning jag valt att göra är att inte fokusera på utställningstekniska frågor.

1.5 Disposition

Innan jag påbörjar min undersökning i kapitel 6, där jag redovisar för utställningen *Middag med Pol Pot* som visades på Forum för levande historia samt på Östergötlands Länsmuseum, har jag valt att redovisa ett relativt omfattande bakgrunds material. Att detta material är förhållandevis stort i denna studie är av den anledningen att jag anser att det har stor betydelse för läsaren att förstå kontexten kring hur läget i Kambodja var under 1970-talet och hur detta uppfattades i Sverige under sammatidpunkt. Vidare menar jag att det är av stor relevans att redovisa kring Forum för levande historias historik samt vad för slags kritik denna myndighet bland annat blivit utsatt för. Genom att redogöra för hur både Vänskapsföreningens resa samt hur andra svenskar uppfattade Kambodja under dess besök till detta land på 1970-talet menar jag att tydliggöra att Vänskapsföreningens delegation inte var ensamma om att delge en felaktig bild av vad som egentligen försegick i Kambodja under Pol Pots regim. Åter till själva undersökningen av utställningen där jag valt att utföra en jämförande studie av utställnings material både innan och efter den reviderades. Vidare följer resultatet av undersökningen där jag diskuterar kring det material som reviderades samt det material som lämnades orört. Under kapitel 7 undersöker jag två olika debatter i tryckt media kring Forum för levande historia samt utför en enklare analys av dessa. Studien avslutas med uppsatsens resultat samt en slutdiskussion där jag diskuterar kring vad denna studie resulterat i.

5. Bakgrund

5.1 Kort historik kring Kambodja under 1970-talet.

1970-talet var mycket oroliga år i Indokina på grund av kriget i Vietnam, oroligheter i Laos samt Kambodja som inte bara drabbades av mycket aggressiva bombningar från USA, utan även utsattes för ett av vår tids största folkmord för att slutligen invaderas av grannlandet Vietnam. Hotet om det så kallade kalla kriget hängde som ett tungt orosmoln över hela

världen.⁵¹ Stormakterna USA och Sovjet hade intressen i både Kambodja och Vietnam. Även Kina fanns med som allierad till kommunistregimen i Kambodja.⁵²

År 1970 avsattes Kambodjas statschef prins Norodom Sihanouk under en statskupp ledd av premiärministern tillika generalen Lon Nol. Prins Sihanouk var vid tillfället på statsbesök i Kina då den USA stödda Lon Nol-regimen tog över styret. Mellan 1969 och 1973 släppte USA över 500 000 ton bomber över Kambodja. Målet var egentligen att stoppa nordvietnamesiska truppernas transportled, Ho Chi Min- stigen, som gick genom Kambodja. Bombningarna bidrog till att stora delar av den kambodjanska befolkningen kom att välkomna Pol Pot och röda khmerernas uppror mot Lon Nol i början av 1975.⁵³ Detta var också en anledning till att röda khmererna nästintill utan motstånd kunde inta Phnom Penh den 17 april 1975.

Efter att röda khmererna störtat den styrande regimen bröts all kontakt med yttervärlden, med undantag av den sporadiska kontakt som den franska regeringen hade med ambassaden i Phnom Penh under de tre första veckorna. Ingen visste säkert vad som hänt. Spekulationer och avancerade gissningar utförda av auktoritativa personer började cirkulera i västvärlden.⁵⁴ I det lilla landet Kambodja dog under åren 1975-1979 mellan en och en halv till två miljoner människor av en befolkning på totalt cirka sju miljoner av umbäranden, sjukdomar och avrättningar.⁵⁵ Under den svenska vänskapsföreningens resa till Kambodja i augusti 1978 pågick således ett av vår tids största folkmord för fullt utan att medlemmarna i den svenska delegationen uppfattade situationen som sådan.

5.2 Forum för levande historia

Anledningen till att den statliga myndigheten Forum för levande historia inrättades den 1 juni 2003⁵⁶, var en undersökning som gjordes om svenska elevers historiekunskaper år 1997. Resultatet visade att endast 66 procent av eleverna var helt säkra på att förintelsen ägt rum, samt att åtta procent trodde att den inte hade ägt rum.⁵⁷ Med detta resultat startades en

⁵¹ Chandler, David, *Under ett vackert tyg. Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja*. Skrift # 8: 2009, Forum för levande historia, s.67ff.

⁵² Falk, K (2012).

⁵³ Gerner & Karlsson (2005) s.232.

⁵⁴ Falk, K (2012).

⁵⁵ Gerner & Karlsson (2005)s.231.

⁵⁶ <http://www.levandehistoria.se/om/historik> (2012-11-01).

⁵⁷ Brandell, Linde, Linderborg, ”Om detta må ni icke berätta” *Ordfront Magasin* 10/2003 s.28.

informationskampanj på initiativ av den dåvarande socialdemokratiska statsministern Göran Persson. Med förintelsen som utgångspunkt släpptes fackboken *...om detta må ni berätta...* (1998)⁵⁸ som skulle komma att översättas till flera språk. I artikeln ”Om detta må ni icke berätta” i tidskriften *Ordfront* (10/2003) menade artikelskribenterna Brandell, Linde och Lindeborg att det fanns andra faktorer som bidrog till att denna bok släpptes och inte bara svenska elevers bristande kunskaper i historia.

De tre artikelförfattarna menade att det bland annat varit en PR- satsning för att öka Göran Perssons popularitet, samt att Sverige haft behov av att stärka sitt anseende på den internationella politiska scenen då den svenska anpassligheten gentemot Nazityskland debatterades i de amerikanska medierna under våren 1997: ”Projektet Levande historia blev ett sätt att signalera samhörighet med de västliga stormakterna och deras världsbild.”⁵⁹ Projektet kritiserades även för att vara ”historieundervisning i jippoform”.⁶⁰ Även om reaktionerna på denna kampanj blev mycket blandade ledde detta sedermera till inrättandet av myndigheten Forum för levande historia.

Meningen var att uppdraget för denna myndighet skulle vara att ”främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.”⁶¹ På Forum för levande historias hemsida står det att läsa om hur myndigheten arbetar och vad den vill uppnå:

Forum för levande historia är en ovanlig myndighet, en kunskaps- och kulturinstitution som saknar direkt motsvarighet någonstans i världen. Vårt uppdrag är att sprida kunskap och engagera. Men den dag vi blir mästrade eller förutsägbara, då blir vi också ointressanta. Istället ska vi uppmuntra till självständigt tänkande. Vi ska inspirera unga människor att skaffa sig egna åsikter genom nya insikter. Det kräver olika avstamp, olika angreppsvinklar och olika tonfall. (---) Men kort uttryckt kan man säga att vi med historien som utgångspunkt undersöker processer i vår samtid som kan leda till intolerans och övergrepp. Vi utgår från fakta om Förintelsen och andra folkmord, men också från händelser i Sverige. Vi tar fram ny kunskap inom viktiga områden och förmedlar denna kunskap, ofta på traditionella sätt, genom seminarier, skrifter och debatter.⁶²

⁵⁸ Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. *... om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen i Europa 1933–1945*, Stockholm (1998).

⁵⁹ Brandell, Linde, Linderborg, ”Om detta må ni icke berätta” *Ordfront Magasin* 10/2003 s.28.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ <http://www.levandehistoria.se/om/historik> (2012-11-01).

⁶² <http://www.levandehistoria.se/om> (2012-11-01).

Myndigheten har ofta blivit utsatt för kritik, och då ofta för att den tagit på sig en utbildande roll och att den skulle kunna användas som ideologiskt vapen för den styrande regeringen i den politiska kampen om väljare. Man är helt enkelt orolig för att Forum för levande historia ska agera statlig scen för politisk smutskastning på skattebetalarnas bekostnad.

4.3 Historieuppropet

Jag även valt att redovisa en kritisk debattartikel som publicerades år 2008 i *Dagens Nyheter* för att tydliggöra bakgrunden till debatten kring Forum för levande historias uppdrag att upplysa gymnasieelever om utvalda delar av historien.⁶³ Artikeln var en protest riktad mot Forum för levande historia och dess uppdrag från regeringen att upplysa om ”brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer”. Denna protest skulle komma att kallas ”Historieuppropet”. I detta upprop hade 253 akademiska forskare skrivit under en protest där de fördömde vad de kallade för ”en ideologisk regeringskampanj”.⁶⁴ Två år senare fanns där 466 forskare undertecknade till uppropet.⁶⁵ ”Forum för levande historia utnyttjas opportunistiskt för historieskrivning i statens tjänst”, hette det bland annat i protesten.

5.3 Utställningen Middag med Pol Pot

Redan innan utställningen *Middag med Pol Pot* haft vernissage debatterades det flitigt om utställningens så kallade reklamfilm ”Mao-glasögon” i svensk media. Utställningen var en del av projektet *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer* som startade år 2008 och innefattade även information om massmord under Stalins och Maos kommunistiska regimer. Utställningen bestod av tygvepor med text och bild och som fästes bakom Ikea- bokhyllan ”Billy”. Anledningen till att man valt att använda sig av tygvepor var att utställningen lätt skulle kunna transporteras och enkelt sättas upp på flera olika utställningsorter, landet runt. Ambitionen var att denna utställning skulle på Sverigeturné.

Utställningen visades på Forum för levande historia i Stockholm från september 2009 till mars 2010 och därefter på Östergötlands länsmuseum i Linköping under två olika perioder från september 2010 till januari 2011. I samband med utställningen blev Forum för levande historia hösten 2009 JO-anmälda. En av de som anmälde var Hedvig Ekerwald, vilken var en av medlemmarna i den svenska delegation som besökt Kambodja år 1978.

⁶³ Aronsson, Peter et al., ”Regeringen gör historia till ideologiskt slagfält”, *Dagens Nyheter* (2008-04-02).

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ <http://www.historieuppropet.se> (2012-11-28).

Det skulle dröja mer än ett år efter anmälan innan JO:s beslut offentliggjordes. Kritiken från JO gentemot Forum för levande historia ledde till att kulturdepartementet beslutade att omgående stänga utställningen. I samband med JO:s beslut meddelade Hedvig Ekerwald att hon nu fått upprättelse samt att hon förväntade sig att utställningen skulle läggas ned. Gunnar Bergström meddelade att han tyckte att delegationens deltagare ”får tåla kritik”, och att han ansåg att JO- anmälan och beslutet den ledde till var ”märkligt”:

Jag blev förvånad när jag hörde det. Vi som var med på resan för 30 år sedan och kom hem och försvarade röda khmererna, vi var offentliga personer, vi skrev och talade om detta. Vi får tåla kritik, även om det är 30 år efteråt. Hedda [Hedvig Ekerwald]försvarar inte röda khmererna nu, men hon tillhör gruppen som säger att röda khmererna gjorde fel, men det gjorde USA också. Om hon bara hade sagt, ”ja, vi hade fel”, tror jag att hon hade reagerat annorlunda.⁶⁶

5.4 Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchear resa

Delegationen bestod av fyra svenska resenärer från Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea: Vänskapsföreningens ordförande, Gunnar Bergström, samt tre av Vänskapsföreningens styrelsemedlemmar: Hedvig Ekerwald, Jan Myrdal och Marita Wikander. Dessa fyra personer hade blivit inbjudna av Pol Pot att besöka Kampuchea under en två veckors period där de skulle resa omkring i landet med inhemska guider. Resan dokumenterades väl i både text och bild. Efter resan publicerades bland annat en bok av Gunnar Bergström och Hedvig Ekerwald *Kampuchea mellan två krig* (1979) där den Pol Pot stödda kommunistiska regimen i landet hyllades.

Både Gunnar Bergström och Hedvig Ekerwald publicerade även ett stort antal artiklar om delegationens resa i tidskriften *Kampuchea*, där för övrigt Gunnar Bergström även då var ansvarig utgivare. Jan Myrdal hade både innan och efter resan till Kambodja figurerat flitigt i olika media där han ingalunda dolt sina åsikter i offentligheten, snarare tvärt om, vilket för övrigt kommer att diskuteras i ett senare stadiet i denna undersökning. Delegationens fjärde medlem, Marita Wikander, har det varit tystare om, men Wikanders son, journalisten Jesper Huor, har skrivit en bok som heter *Sista resan till Phnom Penh* (2006). Boken handlar om föräldrarnas relation, sökandet efter den försvunna fadern och om röda khmerernas revolution. Fadern som var kambodjan, arbetade för röda khmerernas revolution, vilka sedermera skulle komma att avrätta honom. Samtliga av delegationens deltagare hade således

⁶⁶ <http://www.corren.se/kultur/gunnar-bergstrom-vi-far-tala-kritik-5442353-artikel.aspx> (2013-01-05).

hållit sig kvar i det offentliga rummet i de drygt trettio år som passerat sedan resan till Kambodja 1978.

5.5 Andra svenskar

De första västerlänningarna att släppas in i Kambodja efter kontakten med omvärlden brutits i april 1975, var den svenske ambassadören i Kina, Kaj Björk, och utrikesdepartementets Jan Lundvik. Året var 1976, cirka ett år efter röda khmerernas övertagande av makten i Kambodja. Vid återkomsten till Sverige vittnade de om en lyckad revolution och meddelade att de inte trodde på uppgifterna att det begicks folkmord i Kambodja. I en intervju med Bosse Lindqvist i radiodokumentären *Tystnaden i Phnom Penh* (1999) berättar Jan Lundvik om att huvudsyftet med denna resa gick ut på att erbjuda svenskt bistånd om fem miljoner dollar till Kambodja och att ”det kanske inte fanns något primärt intresse av att resan skulle resultera i avslöjanden.”⁶⁷

Kambodja avböjde biståndet, vilket passade den svenska biståndsministern, Gertrud Sigurdsen, ypperligt då det var valår i Sverige och regeringens biståndspolitik lätt kunde bli ”infekterad” dvs. utsättas för borgerlig kritik.⁶⁸ Enligt Lindqvist gick Sigurdsen även ut offentligt med att kalla de kambodjanska flyktingarnas berättelser för ”onyanserade skräckskildringar”.⁶⁹ Den före detta talmannen i riksdagen, Birgitta Dahl, gick även hon ut offentligt och försvarade revolutionen i Kambodja. Dahl förnekade att det förekom folkmord i Kambodja och menade att det varit ”nödvändigt att kräva stora uppoffringar från stora delar av befolkningen” för att snabbt få igång livsmedelsproduktionen:

Alla vet vi ju att mycket, ja kanske det mesta av det som nu sägs och skrivs om Kambodja är lögn och spekulation. Det var nödvändigt att snabbt få igång livsmedelsproduktionen och det skulle komma att kräva stora offer av befolkningen. Men det är ju inte det som är vårt problem. Problemet är att vi faktiskt inte har kunskaper, direkta vittnesbörd för att kunna avvisa alla de lögner som sprids av Kambodjas fiender.⁷⁰

⁶⁷ Lindqvist, Bosse *Tystnaden i Phnom Penh* (1999) Sveriges Radio P1.

⁶⁸ Lindqvist, Bosse *Tystnaden i Phnom Penh* (1999) Sveriges Radio P1.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Lindqvist, B, *Tystnaden i Phnom Penh* (1999). Birgitta Dahls uttalande citeras från en debatt i Sveriges Radio, hösten 1976. Enligt Bosse Lindqvist finns inte ljudbandet från inspelningen kvar.

6. Undersökning av utställningens material

6.1 Middag med Pol Pot före och efter revidering

Utställningen behöll dess ursprungliga material ända till JO:s beslut offentliggjordes, vilket var i november 2010. Beslut togs om att stänga utställningen medan revidering av utställningsmaterialet utfördes.⁷¹ Utifrån fyra olika kategorier bestämdes vad som skulle ändras på, plockas bort eller tillåtas visas efter revideringen.

I undersökningen redogör jag för utställningens material i text och bild. I redogörelsen finns en jämförelse med det utställningsmaterial som exponerades i utställningen före och efter revideringen. I resultatet finns en enklare analys av undersökningen. Undersökningsmaterialet består av PDF- filer som skapats av Forum för levande historia. Samma PDF- filer som användes som arbetsmaterial av Forum för levande historia då de arbetade med revideringarna. Det är av den anledningen som jag valt att använda mig av sidhänvisningar då jag omnämner utställningsmaterialet.

Den första sidan består av utställningens titel ”Middag med Pol Pot. En utställning om ideologiska skygglappar och selektivt seende”. Under rubriken finns det pilar som pekar åt vänster, och där finns en text med en betydligt mindre rubrik som lyder:

”Jag drömde om Pol Pot”. Denna rubrik är även namnet på en kortfilm om 36 minuter av Michael Krotkiewski och Julia Stanislawska (2009)⁷² som skildrar Gunnar Bergströms återresa till Kambodja 30 år efter hans första resa med den svenska delegationen på inbjudan av Pol Pot.

I filmen följer vi Gunnar Bergström som efter 30 år återvänt till Kambodja för att be folket om ursäkt över att han varit förblindad av sina ideologiska skygglappar, eller sina ”Mao-glasögon” som han själv kallar dem. Bergström reser omkring och talar med folk på gatan samt håller föredrag. Det är en känsloladdad stark film som mycket väl kan upplevas som berörande. Denna film visades i början av utställningen och det gick att lyssna till ljudet genom hörlurar som låg utplacerade. Filmen togs dock bort från utställningen efter revideringen. Att man valde att ta bort denna film var troligtvis av den anledningen att Hedvig

⁷¹ Det fanns fyra kategorier som Forum för levande historia använde sig av under revideringen: Ok, Behöver eventuellt tas bort, Revidera samt Bort.

⁷² Krotkiewski, Michael & Stanislawska, Julia. *Jag drömde om Pol Pot*,(2009)Dramatiska Institutet.

Ekerwald figurerar på stillbilder i filmen. Bland annat finns bilden av delegationen som poserar utanför templet Ankor Wat, vilken förövrigt även var omslagsbild på boken *Kampuchea mellan två krig* (1979), det vill säga en redan offentligt publicerad bild.

Vidare finns små porträttbilder av cirka 60 kambodjanska fångar.⁷³ Alla allvarliga med händerna bakom ryggen som om de vore bakbundna. Bilden är tagen i avrättningsfängelset S-21, eller Toul Sleng som det numera även kallas, vilket också är vad som framkommer på bildtexten. Rubriken på denna sida lyder: ”Blind”. Under rubriken förklaras att Sverige gavs ett flertal unika tillfällen att besöka ett Kambodja som under åren 1976-1979 var så gott som stängt för västerlänningar; men att samtliga reserapporter bestod av goda nyheter som vittnade om en lyckad revolution. Detta ledde till att ytterligare stärka de tvivel som redan fanns om de kambodjanska flyktingarnas berättelser, eller ”onyanserade skräckskildringar” som den dåvarande biståndsministern tillika biträdande utrikesministern Gertrud Sigurdsen kallade dem⁷⁴, och dess sanningshalt. Sedan följer ett citat av Gunnar Bergström:

Nu tänker jag att hela resan var en propagandaresa och att jag aldrig skulle ha genomfört resan. Det är fortfarande ett mysterium för mig hur vi kunde lurats så.. Vi lurades av leenden men kanske mest av våra egna Mao-glasögon.⁷⁵

Här finns även en bild av Pol Pot i sällskap av flera män från den styrande eliten i dåvarande Kambodja. Männerna är ledigt klädda i liknande mörka dräkter. De har sjalar hängandes lite slarvigt över axlarna och öppna sandaler utan strumpor på sig. De står lite huller om buller som om det inte fanns någon speciell inbördes hierarki mellan dem. Om detta var bilden som lotsades ut till västvärlden då man ville visa hur ”massmördare” i Kambodja såg ut är det inte svårt att förstå att många lurades av denna tillsynes harmlösa samling män.⁷⁶ Båda bilder och all text var intakta efter revideringen. På den tredje sidan finner vi en stor bild på en ung röd khmer som ser ut att sitta fast med en annan fånge, på vilken ansiktet är dolt. Bilden är, även den, tagen i S-21 eller Toul Sleng. Varken bild eller text blev reviderad.

På sidan fyra finns en bild av författaren tillika delegationsmedlemmen Jan Myrdal i handgemäng med lagens väktare från 1967. I bildtexten står det att Myrdal ”attackerats” av

⁷³ Bilden är tagen av Michael Freeman, Corbis/Scanpix (1989).

⁷⁴ Lindqvist, Bosse, *Tystnaden i Phnom Penh*(1999) Sveriges Radio P1.

⁷⁵ Bergström, Gunnar, Kambodja (2008).

⁷⁶ Foto från Documentation Center of Cambodia.

poliser och fått sina glasögon ”sönderslagna” vid en demonstration i Stockholm. Denna bild och text reviderades och ersattes med vad som kan uppfattas som en mer allmän bild av en demonstration i Stockholm under slutet av 1960-talet.⁷⁷ Med allmän bild menar jag att den föreställer en mängd personer som inte identifieras. Även denna bild, liksom den på Myrdal, föreställer demonstranter och poliser i sammandrabbning. Vidare på samma sida finns även en annan bild och text som reviderades. Fotot föreställer Jan Myrdal, Marita Wikander, Gunnar Bergström och Hedvig Ekerwald, det vill säga den svenska resedelegationen från Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea, som poserar utanför templet Ankor Wat i Kambodja år 1978.⁷⁸ I bildtexten uppges svenskarnas namn samt att bilden är tagen utav delegationens egna ”röda khmerguider”.

Den reviderade versionen av denna bild blev templet Ankor Wat, fast utan den svenska delegationen. Bilder och text på samma sida som inte reviderades finner vi under rubriken ”Svenskar på resa”. Där det står att läsa litet kort om den svenska delegationens resa genom Kambodja samt vad och hur de rapporterade om resan vid hemkomsten till Sverige. Vidare i texten framkommer det tydligt att det inte endast var den svenska delegationen som vittnade om en lyckad revolution i Kambodja, utan att världen, trots bevis för både mord och avrättningar, tvekade om dess giltighet. Detta menar jag, påvisar att utställningen inte hade för avsikt att lyfta fram Hedvig Ekerwald som en värre bov i detta sammanhang, än övriga inblandade. Här finns även en världskarta, antagligen i syfte att orientera betraktaren genom att påvisa det geografiska avståndet mellan Sverige och Kambodja. Det finns även en mindre bild som visar den svenska delegationen resväg genom Kambodja 1978. Vidare finner vi en bild av Gunnar Bergström fotad inne i S-21 där han tillsynes upprörd intervjuas av nyhetsbyrån Reuters. Bakom Bergström finns bilder av döda fångar.

”Hjältar och skurkar”; så lyder rubriken till en bakgrundshistorisk text som står att finna på den femte sidan. Här framkommer det att många västerländska ungdomar under slutet av 1960-talet börjat reagera över orättvisor som fattigdom och förtryck, samt att USA:s krigföring och stöd till diktatoriska ledare i Sydostasien väckte starka protester. Man menar att det fanns unga som tyckte att en kommunistisk revolution kunde vara en snabb och passande lösning på detta problem. I utställningen tydliggörs att de ungas agerande under

⁷⁷ Bilden föreställer demonstrationen utanför USA:s ambassad och uppges vara tagen år 1969, eller som i den engelska översättningen 1968. Foto: Ronny Karlsson. Det exakta årtalet då bilden togs har ingen betydelse för denna uppsats, men jag anser att det bör uppmärksammas att årtalen som uppges kan vara felaktiga.

⁷⁸ Bergström, Gunnar m.fl. *Kampuchea mellan två krig*, (1979) Folket i bild/Kulturfront, Stockholm.

denna tid inte var av onda avsikter, utan att de ville verka för en bättre och mer rättvis värld. Jag menar att denna text styrker att utställningen inte hade som syfte att ringakta den svenska delegationen, utan menade att delvis informera om hur många unga handlade mot vad de upplevde som orättvisor under slutet 1960-talet. Bilderna på denna sida består av fyra propagandabilder bland annat från den svenska Vietnamrörelsen. Samtliga bilder är från år 1972 eller 1973. Varken text eller bild reviderades på denna sida.

När vi kommer till den sjätte sidan återfinns ännu en hel del text ur bakgrundshistoriskt perspektiv. Här ges en kortare redogörelse för stormakternas kalla krig och hur det påverkade länderna i Sydostasien. Stormakternas agerande liknas vid ett schackspel där de mindre och svagare länderna fick agera pjäser. Gunnar Bergström som ung och arg försvaras aktivt i texten och USA framställs som en blodtörstig mördare. Vidare förklaras Maoismen bland svenska ungdomar under 1970-talet lite kort. I texten tydliggörs ännu en gång att de ungas intentioner var goda, att de ville vara med och verka för en bättre värld. Det klargörs även att den sovjetiska kommunismen uppfattades som en mer negativ form av kommunism till skillnad från maoismen som framstod som en mer hoppfull variant där kulturrevolutionen, skulle leda till ett enkelt, men rättvist och självförsörjande samhälle. Det finns även en bild av en målning som föreställer Mao Zedong med ett glatt efterfölje som har allehanda tillhyggen, såsom träpåk och bajonett, på ryggen samt röda fanor som vackert och hoppfullt vajar i vinden.⁷⁹ Det finns även flera, ur maoistisk synvinkel, uppmuntrande citat ur boken *Revolutionary Aphorisms* (1966). Varken text eller bild på denna sida blev reviderade.

Vidare på nästa sida, under rubriken ”Seger”, återfinns först en bild av kambodjaner som flyr huvudstaden Phnom Penh den 17 april 1975, alltså samma dag som röda khmererna tog över staden.⁸⁰ Den andra bilden föreställer två pojkar som håller i varsitt automatgevär. Texten meddelar att obildade unga ansågs bäst att rekrytera, då de ansågs vara mest formbara, det vill säga lättare att påverka samt för att de var oförstörda av det borgerliga samhället. Bilden är tagen i Kambodja 1979.⁸¹ Den tredje och sista bilden på denna sida visar en demonstration mot Vietnamkriget i Humlegården i Stockholm 1967.⁸² Vid dessa bilder kunde besökaren

⁷⁹ Bilden är ett fotografi av ett original från Etnografiska museet samlingar.

⁸⁰ Foto från AFP/Getty Images.

⁸¹ Bettman, Corbis/Scanpix.

⁸² Foto av Carl Johan De Geer.

lyssna till progglåten ”Kambodja är befriat” från 1975 i hörlurar.⁸³ Inte heller på denna sida utfördes några revideringar.

På sidan åtta är rubriken ”Svenska reaktioner”, och består av ett antal artiklar och löpsedlar från *Dagens Nyheter*, vilka inte reviderades. Vidare på sidan nio finns en större bild som föreställer leende och vinkande människor i en karavan som hälsas välkomna av folk på gatan.⁸⁴ Bildtexten förkunnar att gerillasoldaterna (röda khmererna) mottogs som befriare under invasionens första timmar. Bredvid denna bild finns ett citat från den dåvarande departementssekreteraren på UD, Jan Lundvik:

Först bör man slå fast att flyktingarna är en uppgiftskälla med många brister. I många fall är det folk ur den gamla regimen som har behov av att svartmåla den nya situationen. De övriga flyktingarna kan man anta behöver något slags motiv för sin flykt. Uppgifter om terror kan på så sätt lätt överdrivas...⁸⁵

Citatet förblev orört, men Jan Lundviks namn togs bort. Det andra citatet på denna sida är från Francois Ponchaud, en fransk missionär som arbetade i Kambodja 1975 och som efter tre veckors arrest på den franska ambassaden i Phnom Penh, var med på den sista konvojen med västerlänningar som skickades över till Thailand.⁸⁶

Flyktingar intygar att detta jättelika arbete genomförs, än mer imponerande än det på Ankors tid. För att nå målet är hela befolkningen organiserad som en armé på landsbygden. Varje by är uppdelad i grupper om tio familjer, som kallas ”krom” med en gruppchef som Angkar utnämner. Arbetet görs gemensamt. Flera flyktingar vittnar om exempelvis nattliga arbetspass som pågått till elva eller ett på natten. Denna armé är rörlig. Angkar tycks vilja utnyttja den mänskliga potentialen ända tills den nått sin ultimata fysiska gräns. Så snart ett bygge är klart eller ett risfält plockat omplaceras den arbetade befolkningen. Enligt flyktingar som kom till Thailand i januari har dessa förflyttningar varit än mer dödlig än den stora evakueringen av städerna i april 1975. Människor var utmattade, undernärda och levde under katastrofala sanitära förhållanden.⁸⁷

Även ovanstående citat och namn lämnades orört i den reviderade versionen.

”Flyktingar” är rubriken på sidan tio, där det står att läsa ytterligare om den franske missionären Ponchaud och dennes artikelserie om två delar i den franska nyhetstidningen *Le*

⁸³ Text & musik Sven Hedman. Från skivan *Vietnam Kambodja befriade* (1975) De Förenade FNL-grupperna.

⁸⁴ Foto av Corbis/Scanpix. Poipet, Kambodja 20 april 1975.

⁸⁵ Jan Lundvik i intervju av Håkan Hermansson, ”Ljuger världen om Kambodja?” *Arbetet* 30 april 1976.

⁸⁶ Lindqvist, Bosse *Tystnaden i Phnom Penh* (1999) Sveriges Radio P1.

⁸⁷ Ponchaud, Francois, *Le Monde* 17 april 1976.

Monde i februari 1976. I en av texterna namnges och citeras den dåvarande biståndsministern Gertrud Sigurdsen då hon kallat flyktingarnas berättelser för ”onyanserade skräckskildringar”. Även den före detta talmannen i riksdagen, Birgitta Dahl, namnges och citeras då hon i ett uttalande påstod att flyktingarnas berättelser till stor del bestod av ”lögner”. Det enda på denna sida som reviderades var ett skrivfel eller felplacerat ord, som troligtvis bör ha upptäckts i samband med denna noggranna granskning av texterna i fråga.

På den elfte sidan är vi tillbaka till Gunnar Bergström och Vänskapsföreningens resa till Kambodja 1978. Rubriken är ”Paradiset”. Här meddelas att Jan Myrdal redan 1978 skrivit att han förutsatte att revolutionens motståndare torterades och avrättades. Således refereras och namnges ytterligare en person. Inga texter eller bilder revideras på denna sida.

Vidare på sidan tolv har den övre bilden markerats med ”BORT”. Bilden föreställer den svenska delegationen och en av bildtexterna meddelar att en av deltagarna hade en make i Kambodja vid samma tillfälle som svenskarna besökte landet; men att hon vid tillfället var helt ovetande om hans öde. Kvinnan, Marita Wikander, namnges inte i texten och inte heller bilden eller bildtexten avslöjar vem denna kvinna är. Bild och text reviderades. Det finns ytterligare en bildtext som har markerats med ”BORT”. I texten namnges Hedvig Ekerwald samt meddelas att Ekerwald på bilden visar en tusenfoting för en representant från den styrande regimen.⁸⁸ En bild föreställande Gunnar Bergström och ett sällskap kambodjaner lämnades kvar på denna sida samt text som meddelar att den svenska delegationen redan innan resan till Kambodja, kommit överens om hur de skulle bete sig gentemot sina värdar samt att de inte skulle ställa frågor om människor som försvunnit.

På den trettonde sidan finns fyra citat, varav ett utav Hedvig Ekerwald som tas bort:

Vi landade. Nervöst, det var som att träffa en brevvän man aldrig träffat men brevväxlat med länge och så ska man se varandra för första gången. Vad glada de verkade åt oss. Vi var vänner och kände oss varmt välkomnade.⁸⁹

Under rubriken ”Vänskapsföreningens propagandamaterial” informeras besökaren om att samtliga medlemmar ur delegationen från vänskapsföreningen, efter hemkomsten till Sverige, på flera olika sätt offentligt går ut med att prisa röda khmerernas regim och arbete. I texten

⁸⁸ Bilden kommer från Documentation Center of Cambodia.

⁸⁹ Ekerwald, Hedvig, ”Reserapport av Gunnar Bergström” *Kampuchea* (1978:3-4) s.11.

namnges Marita Wikander, vilken revideras till ”en av dem”, medan Jan Myrdals namn lämnas såsom i originaltexten. Sidan fjorton består av bilder från Documentation Center of Cambodia samt textutor vilka samtliga lämnas kvar enligt original-utställningen. I den längre artikeln diskuteras ämnen under rubrikerna: ”Ekonomi och jordbrukspolitik”, ”Oberoende” samt ”Statens fiender- sanna och upplevda”.

”Helvetet” är den första rubriken på den femtonde sidan. Den översta och största bilden föreställer en byggnadsplats, full av människor som utför tunga kroppsarbeten med vad som ser ut att vara ganska så enkel, om inte primitiv, utrustning.⁹⁰ På samma sida finns ett citat som kommer från de dagboksanteckningar skrivna av Hedvig Ekerwald vilka publicerades i tidskriften *Kampuchea* efter hemkomsten till Sverige, men som togs bort från utställningen.

Kampuchea framställdes i pressen som ett land där regeringen begår folkmord på det egna folket, ett land där mänskliga rättigheter inte har någon plats. Ett grymhetens främmande land. Kan det vara bra att åka till ett sådant land? Är det som när Fredrik Böök for runt i Mercedes som Nazitysklands gäst? Eller som när Sven Stolpe eller Sven Hedin åkte dit och beundrade ordningen, renligheten och framskridandet? (...) Jag är rädd för att det kanske är detsamma och att jag kommer att förstå det senare och förbanna min medskyldighet.⁹¹

Det finns även bilder på två fångar från fängelset S-21, varav den ena föreställer en kvinna med ett nyfött barn i sin famn. Enligt bildtexten var kvinnan hustru till den förre utrikesministern som också satt fängslad.

Under rubriken ”Politiska pilgrimer” redogörs forskaren Paul Hollanders studie ”Political pilgrims”(1997) och hans teori kring kommunistiska vänskapsresor samt för mekanismerna bakom dessa. Vidare på sidan sexton finner vi en stor bild som enligt bildtexten föreställer en medlem av röda khmererna av högre rang som sitter fängslad i kätting efter att ha anklagats för att arbeta för det amerikanska underrättelseorganet CIA.⁹² Jag uppfattar det som att Forum för levande historia vill tydliggöra att *ingen* var säker under röda khmerernas regim. Vidare finns en större karta över Kambodja, där avrättningsplatser, fängelser samt glesbefolkat område finns markerat. Inget reviderades på denna sida.

⁹⁰ Foto av Gunnar Bergström, Kambodja (1978).

⁹¹ Ekerwald, Hedvig. Dagboksanteckningar från resan ner till Kambodja 1978.

⁹² Foto: Toul Sleng Genocide Museum, Kambodja.

Nästa sida består av en stor bild som enligt bildtexten föreställer en oidentifierad fånge på S-21 som begått självmord.⁹³ Mannens fötter är fängslade med ett järnrör och hans överkropp badar i blod. Ingenting reviderades på denna sida heller.

Vidare på sidan arton finner vi en stor bild föreställande gerillasoldater.⁹⁴ Bilden är tagen 1981, det vill säga två år efter att röda khmererna störtats och flytt ut i djungeln. Under rubriken ”De ansvariga inför rätta” visas en bild från en rättegång i Phnom Penh från år 2010.⁹⁵ På bilden döms chefen för fängelset S-21/ Toul Sleng, till 35 års fängelse för att ha medverkat till fler än 12 000 mord. I texten meddelas hur kommissionen till tribunalen byggts upp i syfte att ställa de ansvariga inför rätta.⁹⁶ I texten framkommer även att Sveriges regering år 1998 tackat nej till ”en förfrågan om att hålla Pol Pot fängslad eller att ställa honom inför rätta” men att Sverige med tiden ”ändrat inställning” och nu bistått med bidrag för att finansiera rättegångarna.

På den nittonde sidan står ”konsekvenser” som rubrik. Här finns en anteckning över texten som skiljer sig från de övriga: ”Denna text är känslig, men jag bedömer den som ok/Hampus”. I den reviderade versionen har ändringar ändå gjorts. Istället för att skriva att Gunnar Bergström, Jan Myrdal och övriga i delegationen ”spred propaganda” ändrades texten till att de ”började sprida sin bild av vad som hänt” samt att den sista meningen togs bort: ”Kanske bidrog det svenska stödet till att ytterligare försena världens insikt om vad som egentligen hade hänt i landet.” I texten redogörs bland annat lite kort för Kambodjas plats i stormakternas kalla krig. Vidare under rubriken ”Reflektioner” ges ett pedagogiskt försök till att visa hur olika faktorer kan påverka människor och få dem att se genom ideologiska skygglappar och selektivt seende. Här visas med illustrationer och korta texter⁹⁷ hur *gruppträck-* att vilja passa in, *hjältedyrkan-* att se upp till någon, *förenkling-* att längta efter tydlighet, *välvilja-* att stå på de svagas sida, *obstinat-* att inte vilja erkänna ett fel och slutligen *okunskap-* att se men inte förstå, kanske var faktorerna bakom att svenskarna inte såg eller kunde förstå att ett av historiens största massmord begicks under deras besök i Kambodja. Med ”svenskarna” menar jag alla de svenskar som blev inbjudna att besöka Kambodja samt

⁹³ Foto: Jazz Edition.

⁹⁴ Foto: Alex Bowie/Getty Images.

⁹⁵ Foto: AP Photo, Andrees Latif, Pool.

⁹⁶ Den internationella domstol som bildats för att ställa ledande röda khmerer inför rätta kallas ECCC och är ett samarbete mellan den kambodjanska regeringen och FN.

⁹⁷ Illustrationer och text fortsätter även på s.20.

hjälp till att sprida en felaktig bild av vad som hände i landet. På den sista sidan finns fyra citat av Gunnar Bergström från 2009. På de två sista sidorna utfördes inga revideringar.

6.2 Resultat av utställningarna

Revideringen gick i stort sätt ut på att radera de två kvinnliga deltagarna från den svenska resedelegationen samt deras delaktighet i resan till Kambodja 1978. Filmen ”I dreamed about Pol Pot” som skildrar Gunnar Bergströms resa tillbaka till Kambodja togs bort helt från utställningen i försök att utplåna Hedvig Ekerwalds och Marita Wikanders involvering och medverkan kring att sprida information i syfte att påverka den svenska allmänhetens uppfattning kring det som hände i Kambodja under 1970-talet. Utifrån Martin Wiklunds tre principer gällande undersökande om en bedömning kan uppfattas orättvis samt denna studies resultat menar jag att utställningen inte kunde kritiseras för att vara orättvis innan den reviderades. Däremot kan det reviderade och borttagna utställningsmaterialet uppfattas som orättvist. Detta för att vissa personer, efter revideringen, fortfarande bedöms att få figurera på bild samt namnges i text utan någon som helst förklaring till ställningstagandet.

Vidare menar jag att Aristoteles argument, *Praktisk syllogism*, vilka ligger till grund för vad människan uppfattar som normgivande handlingar, eller som Martin Wiklund kallar ” trovärdiga allmängiltiga handlingsregler” skulle kunna hjälpt de svenska resenärerna i Kambodja på 1970-talet att se igenom röda khmerernas fasad. Auktoritativa personer, såsom Birgitta Dahl och Jan Myrdal, medgav att de förstått att den kambodjanska revolutionen skulle komma att kräva mänskliga uppoffringar och utifrån denna medvetenhet menar jag att de rättfärdigat de metoder som röda khmererna använt sig av då de ämnade förändra Kambodja till ett självförsörjande jordbrukssamhälle. Även om den ”allmängiltiga handlingsregeln” med enkla ordalag kan förklaras av den svenska ”68- rörelsens” tidsanda, skulle det dock bli svårt att applicera detta argument på ”andra svenska resenärer”, då deras syften styrdes av inrikes- och utrikespolitiska agendor såsom till exempel svensk biståndspolitik.

Genom att visa Gunnar Bergströms egna tankar och funderingar under resan till Kambodja 1978, för att sedan jämföra dessa med förklarande texter som tydligt redogör för hur Gunnar Bergström ställer sig till dem nu, det vill säga trettio år senare, hjälper besökaren förstå

problematiken kring den samtida samhällskontextens påverkan på den enskilda människan. Här blir det tydligt att det var nödvändigt för Forum för levande historia att visa alla de fyra resedeltagarna med bild om dess syfte var att öka närheten, det vill säga låta betraktaren identifiera sig med utställningens huvuddeltagare.

Kanske att bildernas närvaro i denna utställning hjälpte betraktarna att våga dra paralleller till egna närstående människor som vid samma tillfälle varit unga. Att tillåta sig tänka att: Det kunde ha varit jag, min mamma eller min mormor. Jag menar att detta borde vara en bidragande faktor till att vissa kunde känna en viss närhet eller förståelse för de fyra svenskarna från Vänskapsföreningen Sverige- Kambodja. Att det i utställningen även ges förslag på olika yttre faktorer som kan ligga till grund för att en människa väljer att följa en viss ideologisk väg i livet, bidrar också till att uppmuntra besökarna till eftertanke samt tydliggör att det skulle kunna hända ”vem som helst”.

7. Debatter i tryckt media kring Forum för levande historia

7.1 Ur debatten kring Historieuppropet

Ett stort arrangemang på Kulturhuset i Stockholm med svenska och utländska gäster, seminarium och föreläsningar utlovades den 10 mars 2008, enligt pressmeddelandet som Forum för levande historia släppte i samband med dess nya projekt, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*. I samband med detta event publicerades en artikel i *Svenska Dagbladet* där bland annat överintendenten Eskil Franck intervjuades. Hela artikeln andades pessimism då Franck meddelade att myndighetens existens hänger på denna nya och stora satsning. Artikelförfattaren menar att det kommer att bli svårt att fånga unga svenskers intresse för ett folkmord som begåtts i Kambodja för 30 år sedan, med tanke på att ”en stor del gymnasister i Sverige är invandrare eller barn till invandrare, och många av dessa flickor och pojkar är själva sargade av krig och förföljelse.”⁹⁸ Franck svarar att en begåvad lärare kanske kan fånga upp elevens egna erfarenheter och försiktigt dra paralleller till det som händer i Kambodja.

⁹⁸ Neuman, Ricki ”Svårt att hitta rätta vägen för fostran till tolerans” *Svenska Dagbladet* (2008-03-22).

Cirka en vecka efter denna artikel publiceras det så kallade "Historieuppropet" i *Dagens Nyheter*, där Forum för levande historia beskylls för att kunna skada "den öppna och kritiska hållning som kännetecknar god historisk forskning."⁹⁹ De undertecknade forskarna är oroliga för att historieämnet ska göras till "slagfält för ideologiska regeringskampanjer."¹⁰⁰ Vidare ställs frågan om nästa regering ska satsa samma antal statliga miljoner på en upplysningskampanj i syfte att informera om till exempel borgerliga regimers skuld i massmord som utförts som följd av kolonialiseringen. I uppropets slutfas understryks att demokratis "livsnerv" det vill säga yttrandefriheten och "toleransen för avvikande åsikter" måste respekteras och inte inkräktas på. Här menar jag att utställningen visst visar tolerans gentemot avvikande åsikter genom att ge korta men informativa bakgrundsbilder och texter kring det historiska sammanhang som de inblandade befann sig i, samt genom utställningens sista moment som kallades *Reflektioner*, där möjliga faktorer bakom ideologiska skygglappar och selektivt seende förklaras i text och bild.

Forum för levande historia grundades under en socialdemokratisk regering och att ambitionen till en början var att upplysa om förintelsen. Skulle då de borgerliga lämnat in protestlistor, eftersom att många, åtminstone till en början, som sympatiserade med nazisterna var just de borgerliga? Detta är just vad kritiken mot Historieuppropet främst består av. Att det inte skrevs på någon protestlista redan då Forum för levande historia utförde dess första projekt, förintelsen:

Om uppropet kommit när den dåvarande regeringen inrättade Forum för levande historia hade det varit välbetänkt och motiverat. Idag förefaller det mer som ett politiskt, ideologiskt utspel än – som de anser – en omsorg om den historiska forskningen som kartlägger och beskriver men sällan kommer fram till absoluta sanningar om vad som är sant eller falskt i historien.¹⁰¹

Kritiken ligger således inte i att det skulle vara fel att ifrågasätta Forum för levande historias roll att undervisa landets gymnasister samt lärare i historiska ämnen, utan att uppropet först genomfördes då det passade de som undertecknade Historieuppropet rent ideologiskt.

7.2 Ur debatten kring utställningen Middag med Pol Pot

⁹⁹ Aronsson, Peter et al., "Regeringen gör historia till ideologiskt slagfält", *Dagens Nyheter* (2008-04-02).

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Bladh, Curt, "Historieupprop vid fel tidpunkt", *Sundsvalls Tidning* (2008-04-06).

Till en början är det främst kampanjfilmen ”Mao-glasögon” som visas på Forum för levande historias hemsida som kritiseras innan utställningen haft vernissage. I filmen uppmanas tittaren göra som Gunnar Bergström och Jan Myrdal: prova de rosa Mao-glasögonen så att ni slipper se massmord, tortyr. Glasögonen gör att allt hemskt ni ser blir vackert.¹⁰² Det finns dock ett fåtal skribenter som menar att reklamfilmen är underhållande, men att avsändaren är fel eftersom att den är en statlig myndighet.¹⁰³ I en artikel menar journalisten att kampanjfilmen rört om så pass mycket i den politiska grytan att den liberala tankesmedjan Timbros vd Maria Rankka tagit den vänsterradikale Jan Myrdal i försvar då hon kritiserat Forum för levande historia för att ”håna enskilda medborgare”.¹⁰⁴ Jan Myrdal är den person, förutom Gunnar Bergström som nämns i de flesta artiklar. Inte en enda artikel nämner varken Hedvig Ekerwald eller Marita Wikander.

Att myndigheten skulle bidra till statlig opinionsbildning är en annan sida av kritiken som riktas mot Forum för levande historia.¹⁰⁵ Flertalet skribenter påpekar att en statlig myndighet inte bör syssla med historieundervisning.

I en liten notis meddelar *Dagens Nyheter* den 17 september 2009, det vill säga cirka en vecka efter utställningens vernissage, att Forum för levande historia blivit JO-anmäld.¹⁰⁶

Beslutet fattas den 4 november 2010 och utställningen som nu visas på Östergötlands Länsmuseum stänger ned den 7 november 2010. Det är först nu, i detta skede, som Hedvig Ekerwald uppmärksammas och namnges i medierna.¹⁰⁷ Överintendenten Eskil Frank meddelar att de ”i ljuset av JO:s beslut” har handlat fel.¹⁰⁸ Efter JO-beslutet ändrar kritiken mot Forum för levande historia helt riktning i medierna. Nu kritiseras myndigheten för att den ämnar anpassa utställningen efter JO:s beslut. I en ledare menar skribenten att det är typiskt svenskt att ledningen på Forum för levande historia ”fegar ut” på detta sätt.¹⁰⁹

8. Uppsatsens resultat

¹⁰² <http://www.youtube.com/watch?v=ewIVvZt-Wg8> (2013-01-10).

¹⁰³ Osignerad ”Fel Forum”, *Smålandsposten* (2009-09-10).

¹⁰⁴ Josefsson, Erika. ”Pol Pot-film enar Myrdal och högern”, *Östgöta Correspondenten* (2009-09-09).

¹⁰⁵ H. ”Staten som opinionsbildare MED MAOS GLASÖGON” *Sydsvenskan* (2009-09-09).

¹⁰⁶ Bondesson, Mikael, ”Forum för levande historia JO-anmäld”, *Dagens Nyheter* (2009-09-17).

¹⁰⁷ Leffler, Tove ”Pol Pot-utställning får JO-kritik”, *Dagens Nyheter* (2010-11-05).

¹⁰⁸ Osignerad, ”JO kritiserar Pol Pot-utställning”, *Piteå-Tidningen* (2010-11-08).

¹⁰⁹ Osignerad, ”Hellre röd”, *Ölandsbladet* (2010-11-11).

Jag menar att denna studie har visat att det inte fanns något större medialt intresse enkom för just Hedvig Ekerwald eller för hennes engagemang under resan till Kambodja 1978 förrän efter JO- anmälans beslut tillkännagetts i media. Mot henne personligen visades ingen speciell missaktning, däremot utsattes Jan Myrdal för flertalet kritiska artiklar och kommentarer. Vidare menar jag att studien visar på att det är möjligt att förlåta offentliga personers tidigare orätter, men att det krävs av den skyldige att försöka förklara kontexten kring dennes handlande för att förmå berörda att sätta sig in i dennes situation, det vill säga skapa en närhet till de, i detta fall utställningens besökare, som ämnar förlåta.

Med Ricoeurs redovisningsskyldighet som bakgrund menar jag att den svenska delegationen bestod av ”kapabla människor” som mycket väl kan ställas ansvariga för deras handlande. Jag menar att den ”kapabla människan” kan hållas ansvarig för sina handlingar och att denna ansvarighet leder till en redovisningsskyldighet, men att denne inte kan anklagas för att vara ansvarig för själva fenomenets existens.

Genom att frivilligt ha redogjort för sina åsikter i form av egenhändigt publicerade artiklar, medverkat i intervjuer samt all sköns andra samarbeten med olika media, borde en förklaring till deras handlande och offentliga ställningstagande 1978 torde kännas bagatellartad, om det var en allmän förståelse/förlåtelse för dessa uttalanden de strävade efter. Hedvig Ekerwald åberopade sin medborgerliga rättighet genom att ha tillämpat sin yttrandefrihet då hon offentliggjort sina åsikter, men den medborgerliga redovisningsskyldigheten ville hon inte kännas vid, eller kanske helst glömma.

Vidare menar jag att Gunnar Bergström genom utställningen bearbetade sitt förflutna och de orätter som han orsakat och där med använde sin plastiska kraft så att en balans mellan det historiska och det ohistoriska uppstod. Att få vissa personer att framstå som offer för andras missaktning och att föregå som ett avskräckande exempel var just vad utställningen anklagades för att framkalla gentemot bland annat Hedvig Ekerwald. Men kanske var det så att Ekerwald av egen kraft skapade just dessa reaktioner genom ett eget aktivt val. Ekerwald försökte få mänskligheten att glömma hennes orätter.

För att citera Nietzsche kan där ha uppstått en obalans mellan det historiska och det ohistoriska med fördel för det ohistoriska, vilket då kunde ha uppfattas som negativt av besökarna till utställningen; att det till och med bidrog till att stärka uppfattningen av ”de

onda” och ”de goda”, även om det kanske inte var Forum för levande historias ursprungliga ambition för utställningen. Jag anser att denna studie visar att det i detta fall fanns möjlighet att förlåta, eller åtminstone förstå, dessa offentliga personers tidigare orätter.

9. Slutdiskussion

Utställningen *Middag med Pol Pot* var främst ämnad att upplysa svenska gymnasieungdomar om vad som skett i Kambodja under 1970-talet. Utställningens två huvudsyften var att belysa fenomen som de valde att kalla *selektivt seende* samt *ideologiska skygglappar*. Jag menar att det bör vara av största vikt för kommande generationer att ta del av andra människors misstag, på ett sätt som inte ringaktar personen/personerna i fråga, utan visar dilemmat på ett sätt som unga idag, alltså trettio år senare, kan relatera till och känna närhet till. Genom att påminna samhällets yngre medborgare om samtida tragedier såsom brott mot mänskligheten, kanske vi kan förhindra nästa generation faller i samma ideologiska fällor som tidigare generationer föll i. Jag menar att Gunnar Bergström genom ihärdigt arbete och ödmjuk inställning försökt få samhällets medborgare att förstå kontexten kring hans tidigare frivilligt offentliggjorda uppfattningar och ageranden. Sanningen segrade och livet gick alls inte under.

Källförteckning

PDF-Filer:

PDF-filer över utställningen *Middag med Pol Pot*, innan och efter revidering, finns hos uppsatsens författare.

Tidningsartiklar:

Aronsson, Peter et al., ”Regeringen gör historia till ideologiskt slagfält”, *DN* (2008-04-02).
Bergström, Gunnar, ”Reserapport”, *Kampuchea*, 1978:3-4, s11.
Bladh, Curt, ”Historieuppror vid fel tidpunkt”, *Sundsvalls Tidning* (2008-04-06).
Bondesson, Mikael, ”Forum för levande historia JO-anmält”, *Dagens Nyheter* (2009-09-17).
Brandell, Linde, Linderborg, ”Om detta må ni icke berätta” *Ordfront Magasin* 10/2003
Franck, Eskil, ”Vi tar till oss JO:s kritik”, *Svenska Dagbladet*, (2010-12-07).
H.”Staten som opinionsbildare MED MAOS GLASÖGON” *Sydsvenskan* (2009-09-09).
Hermansson, Håkan, ”Ljuger världen om Kambodja?” *Arbetet* 30 april 1976.
Josefsson, Erika. ”Pol Pot-film enar Myrdal och högern”, *Östgöta Correspondenten* (2009-09-09).
Leffler, Tove ”Pol Pot-utställning får JO-kritik”, *DN* (2010-11-05).
Långvik, Sanna, ”Utställningen visas igen”, *Extra Östergötland*, (2011-01-10).

Neuman, Ricki "Svårt att hitta rätta vägen för fostran till tolerans" *Svenska Dagbladet* (2008-03-22).

Ponchaud, Francois, *Le Monde* 17 april 1976.

Swartling, Axel, "Utställningen stoppades", *Norrköpings Tidningar*, (2010-11-08).

Osignerad "Fel Forum", *Smålandsposten* (2009-09-10).

Osignerad, "JO kritiserar Pol Pot-utställning", *Piteå-Tidningen* (2010-11-08).

Osignerad, "Hellre röd", *Ölandsbladet* (2010-11-11).

Litteratur:

Bergström, Gunnar m.fl. *Kampuchea mellan två krig*, (1979) Folket i bild/Kulturfront, Stockholm.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (2005) Studentlitteratur, Lund.

Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. ... *om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen i Europa 1933–1945* (1998) Stockholm.

Butler, Judith, *Krigets ramar, När är livet sörjbart?* (2009) Tankekraft Förlag, Stockholm.

Chandler, David, *Brother Number One: A Political Biography of Pol Pot* (1999) Westview Press.

Chandler, David, *Under ett vackert tyg- Ett fasansfullt samhällsexperiment i Kambodja*. Skrift # 8:2009 Forum för levande historia, Stockholm.

Fröberg Idling, Peter, *Pol Pots leende* (2006) Bokförlaget Atlas, Stockholm.

Huor, Jesper, *Sista resan till Phnom Penh* (2006) Ordfront förlag.

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* (2004) Studentlitteratur, Lund.

Kiernan, Ben, *The Pol Pot Regime* (2002) Yale University Press, New Haven and London.

Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten - Om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen* (2011) Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet och Malmö högskola.

Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada* (1874). Svensk inledning och översättning av Alf W. Johansson (1998) Rabén Prisma, Stockholm.

Ricoeur, Paul, *Minne, historia, glömska* (2005), översättning av Eva Backelin, Daidalos, Göteborg.

Said, Edward W. *Orientalism* (1993) Ordfront, Stockholm. Översättning av Hans O. Sjöström.

Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden* (1996) Tiden Athena (Rabén Prisma) Stockholm.

Silvén, Eva & Björklund, Anders (red.). *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* (2006) Nordiska museets förlag, Stockholm.

Wiklund, Martin, *Historia som domstol- Historisk värdering och retorisk argumentation kring "68"* (2012) Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

Östberg, Kjell, *1968- När allting var i rörelse* (2002) Prisma i samarbete med Södertörns högskola, Stockholm.

Övriga källor:

Falk, Kristina, *Att skriva är också att tiga. En kvalitativ innehållsanalys av nyhetsrapporteringen om Kambodja/Kampuchea i Dagens Nyheter och New York Times under perioderna 17-22 april 1975 samt 7-12 januari 1979* (2012) Södertörns högskola.

Falk, Kristina, *Kambodja enligt Kampuchea. En analys av tidskriften Kampuchea under åren 1977, 1978 och 1995* (2011) Södertörns högskola.

Hedman, Sven, text & musik, från skivan *Vietnam Kambodja befriade* (1975) De Förenade FNL-grupperna.

Krotkiewski, Michael & Stanislawka, Julia. *Jag drömde om Pol Pot*, (2009) Dramatiska Institutet.

Lindqvist, Bosse *Tystnaden i Phnom Penh* (1999) Sveriges Radio P1.

Elektroniska källor:

<http://www.corren.se/kultur/gunnar-bergstrom-vi-far-tala-kritik-5442353-artikel.aspx> (2013-01-05).

<http://www.historieuppropet.se> (2012-11-28).

<http://www.kambodja.name/index.html> (2013-01-30).

<http://www.levandehistoria.se/om/historik> (2012-11-01).

<http://www.levandehistoria.se/projekt/middagpolpot> (2012-11-01).

<http://www.levandehistoria.se/om> (2012-11-01).

<http://www.ne.se/kampuchea> (2013-04-08)

<http://www.youtube.com/watch?v=ewIVvZt-Wg8> (2013-01-10).

Bilaga

Händelser och årtal

I syfte att ge läsaren en enkel överblick av årtal och händelser som haft speciell betydelse för denna studie har jag ställt samman dessa enligt nedan:

2008 februari: Pressinformation angående Forum för levande historias nya uppdrag om att myndigheten även ska informera om brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer.

April: Historieuppropet.

2009 september: Filmen Mao-glasögon visas på Forum för levande historias hemsida samt vernissage av utställningen Middag med Pol Pot. Forum för levande historia JO-anmäls.

2010 september: Utställningen öppnar på Östergötlands länsmuseum i Linköping.

2010 november: Utställningen stoppas.

2011 januari: Utställningen öppnas igen efter modifiering. Hålls öppen ytterligare två veckor innan den stängs ned och arkiveras.